

Rajeczky Benjamin (1901-1987)
emlékének

Az európai népek télközépi (karácsonyi és újévi), a téli napfordulóval is kapcsolatban lévő szokásainak sorába tartozik a *regölés*, amely egyik legismertebb népszokásunk. Múlt századi felfedezése¹ óta több kérdés foglalkoztatja a kutatókat vele kapcsolatban. Regisztrálták a szokás földrajzi elterjedését (a mindenkori kutatási időpontnak megfelelően)², kimutatták rokonságát más, környező vagy távolabbi népnél is megtalálható télközépi termékenység- és haszonvarázsló szokással³, vizsgálták a *regösének* dallamát és kapcsolatait más népek dallamaival, valamint az egyházi zenével.⁴ Erősen foglalkoztatta a kutatást a szokás és egyes elemeinek eredete. Külön is foglalkoztak a regösének igen ősinek tűnő, sámánisztikus elemeivel, a sámánénekekkel fennálló, kimutatható rokonságával. A regölést így bevonták az ősi magyar hitvilág kutatásába.⁵ A lehetőségekhez képest feltárták a különböző történeti forrásokban idevonatkozó (szórványos, vagy részletesebb) adatokat.⁶

A röviden megemlített kutatástörténeti előzmények, kutatási irányok közül a továbbiakban csupán egy vonatkozásban, a *földrajzi elterjedés* kérdésében kívánok újabb adatokat bemutatni, illetőleg ismereteinket e téren összefoglalni. Úgy vélem, hogy a regös hagyományok és a velük kapcsolatba hozható más szokások földrajzi elterjedésének regisztrálásában sok tennivalója van még a néprajzi kutatásnak. Fontos ennek kapcsán a további szisztematikus terepmunka jelentőségét kihangsúlyozni, hiszen újabb változatok lejegyzése további adatokat nyújthat, új lehetőségeket teremthet más szempontú vizsgálatokhoz, a szokás értelmezéséhez is.

A *regölés* szócsalád, s a mögötte esetleg meghúzódó szokásváltozatok földrajzi elterjedtségének fokozottabb kutatására még az 1950-es években *Rajeczky Benjamin* hívta fel a figyelmet. Tapasztalata szerint a "regölés szokásától teljesen függetlenül, minden tájon nyomoznunk kell a "regölés", "regelés", "regélés" szó használatát; ki tudja, valami jelentéstartódként nem vezet-e még a szokás vagy szokásfordulat nyomára".⁷ Ebben a véleményben kimondatlanul is benne van, hogy a dunántúli és erdélyi "szokásterület"⁸ mellett a regölés szokása (vagy hasonló szokások) egykor nagyobb földrajzi körzetben ismertek lehettek, s ennek nyomai legalább a nyelvben megmaradtak, vagy megmaradhattak. Figyelmemet e nyelvjárási tények sem kerültk el,⁹ ám sokkal inkább előtérbe helyeztem a vizsgálatok során a regösének

egyes jellegzetesnek tűnő motívumait és bizonyos télközépi szokásokat, szokásváltozatokat.

1975-ben *Kunmadarason* (Szolnok m.) az *újévi köszöntőénekek*, kántálásnak egy figyelemre méltó változatát sikerült lejegyeznem. A szilveszter esti kántálás és a másnapi újévköszöntés Kunmadarason a legények és a nagyobbacska fiúk egyik legjelentősebb maszkos alakoskodása volt még a két világháború közötti időszakban is. Utóbb a cigányok kéregető szokása lett. A kunmadarasi köszöntők, kántálók subában és kiütött tetejű *sipkában* (kucsmá) jártak. Arcuk elé papír álarcot tettek, amelyre szakállt és bajuszt ragasztottak. Ritkábban korommal kenték be magukat. Egy-egy csoportban négyen, hatan voltak. Mivel a köszöntés célja az adománygyűjtés volt, a kántáló csoportok általában házsorjában jártak. A jobbmódú helyeken pár fillért, másutt süteményt, többnyire rétest kaptak, amit szilveszterkor minden háznál sütöttek.

Az újévköszöntésnek több helyi változata alakult ki. A legismertebb változat éneke megegyezik a Hortobágy környékén és másutt is legerőteljesebb énekkel: az *Újesztendő, vígságszerző* kezdetű szöveggel. A kántálást, újévköszöntést mindig ezzel kezdték, ám egyes kántáló csoportok ezután még egy másik köszöntőt is elénekeltek:

Ez új esztendőnek minden idejében
Várjuk a Jézust drága jókedvében.
Hat ökörrel, hat lóval,
Kilenc borjas tehénnel.
Szent Pál, Szent István,
Szárnyas angyalok mondják.
A királyi pálca hajlik három ágra,
Az Isten áldása szálljon erre a házra.
Boldog újesztendőt kívánunk! (1. kotta)

Ez volt az a szöveg, ének, amely Rajeczky Benjámint ösztönzésével együtt a regös vonatkozások kutatására sarkallt. A kunmadarasi kántáló szöveg több forrásból ötvöződött mai formájává. A *királyi pálca* emlegetése a pünkösdi köszöntők szövegére emlékeztet, ám kántálóénekekben való előfordulása a Tiszántúlon egyedülálló.¹⁰ Meglepő viszont a *hat ökörrel, hat lóval* és a *szárnyas angyalok mondják* elemek előbukkanása, amelyekkel jelenlegi ismereteink szerint csaknem kizárólag a regösénekekben találkozunk.¹¹ A regösénekekkel való kapcsolatot erősíti Szent István alakja is. Szent Pállal együtt említése pedig arra enged következtetni, hogy itt Szent István vértanúról, s nem első szent királyunkról van szó.¹² A két szent említése pedig amúgy

is meglepő a ma is majdnem tiszta református lakosságú Kunmadarason. A kunmadarasi köszöntőnek elemzésére még visszatérek, ám szükségesnek látszik már itt röviden utalni arra a körülményre, hogy a kunmadarasi regösnyomokat mutató ének párhuzamaira a Heves megyei *remélésnél*,¹³ a héti (Gömör m.) farsangi éneken,¹⁴ valamint a bajmoki (Bács-Bodrog m.) farsangi köszöntőnél bukkanunk.¹⁵

Az ismertetett kunmadarasi újévköszöntőtől eltér a nagykőrösi (Pest m.) regösjáték mind szövegben, mind cselekményben. A ma már csak emlékezetben élő szokásról az 1970-es évek közepén jegyeztem le meglepő visszaemlékezéseket, adatokat. Eszerint a *regölés* — vagy *regölés!* — Nagykőrösön még az 1920-as években is jelentős szokása volt a tanyai lakosságnak Luca napja (december 13.) körüli időben. 15-16 éves gyerekek játéka volt. Hárman-négyen alakítottak egy-egy csoportot. Rendes hétköznapi ruhában járták sorra a tanyákat. Mindegyikük kezében egy *bunkósbot* volt. Megérkezvén egy-egy helyre, beköszöntek: Kenteknél szabad-e regőzni? Mindenütt beengedték őket, katolikus és református helyen is. Bent a házban *adjon Isten jóestét*tel köszöntek és azonnal rákezdték verselni:

Hej regő rejte, hej regő rejte,
Isten tartsa meg ezt a népet erőben, egészségben!
Hej regő rajta,
Kenteknek annyi legyen a gabonájuk,
Mint a pelyva a kazalba!
Hej regő rejte,
Kenteknek annyi tojásuk legyen,
Mint a hópihe a földön!

A gyerekek a *hej regő rejte* mondása közben botjaikat ütemesen a földhöz verték. A visszaemlékezések szerint a hosszú vers egy-egy szakasza még a *kenyérre*, általában az *élelemre*, a *szalonnára*, *zsiradékra*, és a *haszonra* vonatkozott. Pontos megfogalmazásukra azonban már nem emlékeznek. A vers végén a háziak megköszönték a *regölősek* látogatását, megkínálták őket uzsonnával, kenyeret és szalonnát, esetleg pár fillért adtak nekik. Adatközlőim szerint a játék célja az volt, hogy a “következő évben minden sokkal bővebben legyen, mint ebben az esztendőben”. A játék emlékezetből rekonstruált formájában az adománygyűjtés volt a cél. A visszaemlékezések szerint a regölésre a város Felsőgógány nevű tanyavilágában idős asszonyok tanították meg a vállalkozó kedvű serdülő fiúkat.

A fentebb ismertetett szokás a nagykőrösi jeles napi szokások egyik meglepő eleme. Már a szokás helyi neve: *regölés*, *regőzés*, valamint a

szereplők *regölös* neve is a regöléssel fennálló kapcsolatokra utal. Ám ha a nagykőrösi szokást az eddig ismert szöveg- és cselekményváltozatokkal összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy a szövegében a Luca napi termékenység-varázsló *kotyolás* és a *regölés* szövegének elemei keveredtek. A kontamináció ez esetben sem ritka jelenségére már *Berze Nagy János* is felhívta a figyelmet.¹⁶

A kunmadarasi és a nagykőrösi regös nyomokat mutató szokások után harmadik példaként az Ung-vidéki karácsonyi István és János köszöntőt említem. E névnapköszöntő szokás a ma Szlovákiához és Kárpátaljához tartozó Ung megyei magyar településeken egészen a századunk közepéig élt. Felnőtt fiúk, fiatalemberek köszöntő szokása volt. Emlékét, szájhagyományból rekonstruálható változatait minden ungi településen megtaláltam. A köszöntők szövege félnépi eredetre utal, azaz kántorok, tanítók, versíró parasztemberek alkotásai, amelyek egyik gyökere a református kollégiumi költészet lehet. Csak erre a földrajzilag jól körülhatárolható ungi kistájra, az ungi Tiszahátra jellemzőek, párhuzamait sehol máshol nem jegyezték le. Kialakulása és a helyi hagyományba kerülése valószínűleg szoros kapcsolatban van a sárospataki református kollégium kisugárzó hatásával, hiszen ez a kollégium adta e vidék református lelkészeit, tanítóit, s küldte legációba ide évszázadokon keresztül diákjait.

Az István (János) köszöntés ungi változataiból a regölés szempontjából a szirénfalvi variáns méltó figyelemre. A névnap köszöntőt ugyanis még egy énekkel megtoldják, amelynek dallama rokonságot mutat a közismert regös-dallamokkal. Kapcsolatát tisztázni, előfordulását az Ung-vidéken megmagyarázni még nem tudom. Nyilvánvalóan zenekutatók közreműködésére is szükség van. Csupán a tényt kívánom rögzíteni: az ungi névnapköszöntők egyik változatában regös-dallam nyomokra bukkanunk.^{16a} (2. kotta)

Most pedig nézzük meg, hogy a klasszikus regös szokásterületek mellett hol ismerik még, vagy ismerték a közelmúltban jelenlegi ismereteink szerint a regöléssel, a regösénekekkel kapcsolatba hozható, azzal rokon szokásokat, szokásszövegeket. Az alföldi települések és a nagyobb regös központok között vajon miféle kapcsolat létezik, vagy létezett a múltban?

Az elmúlt száz év gyűjtései alapján a regölés klasszikus területének a Nyugat-Dunántúlt és a Székelyföld egy kisebb részét tartjuk. A regösjáték dunántúli elterjedési területe elég nagy. Mintegy félkörben körülöleli a Balatont: Tolna, Somogy, Baranya megyétől Veszprém megye területéig ismert.¹⁷ A székelyföldi elterjedése ezzel szemben viszonylag kicsi, mindössze egy-két faluból írták le eddig.¹⁸ A kutatás a regöléssel rokon szokásként tartja számon

az erdélyi és moldvai magyarok *hejgetés* — *hégetés* nevű szokását, amelyet eddig szintén csak néhány településről ismerünk.¹⁹

Ahogy említettem, Rajeczky Benjamin hívta fel tehát a figyelmet arra, hogy Heves és Nógrád megye néhány településén megtalálható egy, a regöléssel kapcsolatba hozható lakodalmi, valamint farsangi szokás: a *regélés*, vagy *remélés*. A szokást leírja *Tiszanánáról, Pásztórol* és *Nagybárcánányból*.²⁰ Rajeczky Benjamin cikkének anyagát Paládi-Kovács Attila még kiegészítette *Novajról* és *Ostorosról* (Heves m.). Ez utóbbi helyeken nincs kötött szövege a szokásnak, amely vidám, maszkos farsangi alakoskodás.²¹ Más helyütt Schwalm Edit említi meg az *egerbocsi* (Heves m.) farsangi *remélést*, és írja le a szokás szövegét is.²² Legújabbban pedig Ujváry Zoltán gömöri népköltészeti gyűjtéséből idézhetek egy farsangi éneket, amely nagy hasonlatosságot mutat a regösénekek bizonyos motívumaival.²³ S hogy a klasszikus regösterületek melletti felsorolás teljes legyen, megemlítem a Szendrey Zsigmond által közölt *bajmoki* (Bács-Bodrog m.) farsangi köszöntőt, amelyet az ősi magyar hitvilág kutatásánál Diószegi Vilmos is felhasznált,²⁴ valamint a saját gyűjtéséből származó kunmadarasi újévköszöntést és a nagykőrösi regölést.

A fentebbi felsorolást még két adattal egészítem ki. Szempontomból figyelemre méltó — később majd magyarázatát is megadjuk —, hogy a *Magyar tájszótár* a *regel*, *regélés*, *reges* (regös) szavakat és tájnyelvi változatait mind azokról a területekről közli (Dunántúl és Erdély), ahol a regölés szokása ismert, s amelyeket a klasszikus regös szokásterületnek tartunk. Kivételt képez *Kiskunhalas* (Bács-Kiskun m.), ahol a szó *reköl* alakban ismert, s jelentése “nagyon sokat beszél, nagyon hosszasan beszél, bőbeszédűsködik, szószátyárkodik”.²⁵ Pais Dezső szerint a “*rege* szóval kapcsolatban jelzett jelentéskörbe (:révületben való beszéd — bolond vagy zavaros, homályos értelmű beszéd stb.) belevágnak a regöl ígére közölt jelentések”.²⁶ Ezek előrebocsátása után közli a *Magyar tájszótár* Kiskunhalasra is vonatkozó szócikkének anyagát. Jelezném ezzel, hogy a kiskunhalasi adatot is egyértelműen ebbe a jelentéskörbe vonja.

Az alföldi regölés, remélés vagy hasonló köszöntőszövegek korábbi megletére forrásaink nagyon szegényesen utalnak. Heves megyére vonatkozóan ezeket Paládi-Kovács Attila összefoglalta.²⁷ Mint a reméléssel kapcsolatba hozható jelenséget, idézi a *turkevei* (Szolnok m.) tanács 1799-es felhívását, amelyben a lakodalmak szokásos *Bemenylő* (?) vagy *tyúkverő* járásokat (másnap reggeli vidám, zajos felvonulás) tiltják.²⁸ A remélés és az 1977-es tiltó rendelet szokásának rokonságát, azonosságát Szabó László kutatásai igazolják. Az említett rendelkezés azonban nem helyi turkevei határozat volt,

hanem a Kerület (Kis- és Nagykunság, Jászság) kunszentmártoni gyűlésén hozott határozat, amelyet közlésre és kihirdetésre Turkeve is átvett. A Nagycsók és Kiskunság történetének és néprajzának ismeretében elmondható, hogy amennyiben a Kerület a remélés szokását tiltja, akkor az elsősorban a gyűlés helyén, a jász alapítású Kunszentmártonban és a jászok közösségeiben lehetett jellemző.²⁹ Ezt valószínűsíti az is, hogy a Rajeczky Benjamin és Paládi-Kovács Attila által említett területek a Jászság szomszédságában vannak, s velük a jász településeknek mindig szoros kapcsolataik voltak. Más szempontból e tiltó rendelet igazolja a lakodalmi szokás korai, általános meglétét.³⁰

Térképen ábrázolva a korábbi ismert klasszikus regös területeket, valamint feltüntetve a szokással rokonságba hozható remélés, s más téllközépi köszöntő szokás elterjedési területét jelenlegi ismereteink szerint, azt tapasztaljuk, hogy az átfogja szinte az egész magyar nyelvterületet. (Lásd 1. térkép.) E téllközépi szokás sajátos formában megmaradt a peremterületeken: főleg a Nyugat-Dunántúlon, Székelyföldön (Moldvában) és az északi magyar peremvidéken, a palócok között. Szórványos alföldi előfordulása pedig felveti a kérdést, hogy itt esetleg egy sajátos változatot képviselő szokással van dolgunk vagy előfordulási helyei valamelyik másik szokásterülettel állnak vagy álltak kapcsolatban?

1. A nagykőrösi Luca napi szokásról és szövegéről korábban már megállapítottam, hogy a *regösének* és a Luca napi *kotyoló* szövegének kontaminációja lehet. Ezt valószínűsíti Luca napi gyakorlása is. Hasonló szövegváltozatokat Berze Nagy János baranyai gyűjtéséből idézhetek.³¹ Nagykőrösi kutatásaim alapján pedig az itt lejegyzett változatot egyértelműen a dél-dunántúli szövegekkel rokoníthatjuk. Nagykőrösi szokás- és hiedelmek kutatásaim ugyanis egyértelműen megállapítanak egy korábbi, erősnek minősíthető kapcsolatot a város és a dél-dunántúli területek között, amelynek több kulturális emléke megmaradt Nagykőrös jelenlegi kultúrájában.³² Nagykőrös esetében e kapcsolat település- és társadalomtörténeti feltárása még nem történt meg. A szórványos ide vonatkozó levéltári adatok mellett³³ azonban ezt támasztja alá a nagykőrösi XVII-XVIII. századi ragadványnevek elemzése,³⁴ valamint — közvetve — a kiskun városoknak a Dél-Dunántúllal feltárt nagyon erős kapcsolata.³⁵ E kapcsolat ismeretében érthető a *reköl* szó kiskunhalasi előfordulása.³⁶ A dunántúli kulturális hatás Nagykőrös esetében így egy közvetett csatornán is érvényesülhetett, lévén Nagykőrösnek a kiskun városokkal sokirányú, erős kapcsolata.

2. Bár már *Rajeczky Benjamin* és *Paládi-Kovács Attila* is felvetette a palóc farsangi szokások kapcsolatát a regös hagyománykörrel, az általuk leírt szokásokban a regösénekekkel kapcsolatba hozható szokásszöveggel nem találkozunk.³⁷ Szükségesnek látszik ezért leírni az egerbocsi farsangi kántáló, remélő éneket:

Farsang, farsang, háromnap farsang
 Itt is adnak, ott is adnak
 Itt is Isten háza van.
 Isten szállott a házukra
 hat lóval, hat ökörrrel, kilenc borjas tehénnel,
 egy aranyos ekével...
 Elé van-e a gazda?
 Van-e jó farsangja?
 Ha van jó farsangja,
 Igyék, egyék, mulassék,
 Nekünk szalonnát adjék!
 Ha nincsen a kis házban,
 Van a nagy kamrában,
 Menjen ki a gazdasszony
 Húzza a nyársamra!³⁸

Az egerbocsi remélőnek egy változata a legújabbban Ujváry Zoltán által közölt héti (Gömör m.) farsangoló ének:

Hó-hó, farsang, háromnap farsang,
 Itt is adnak, amit adnak,
 az is gazda háza.
 Kelj föl gazda, kelj föl!
 Isten szállott a házadra
 hat lóval, hat ökörrrel,
 kilenc borjas tehénnel,
 egy aranyos ekével.
 Ahányszor a szarka megbillenti a farkát,
 annyi százás üsse meg a kigyelmed markát.³⁹

A palóc terület különböző pontjáról közölt farsangi kántálóénekek, remélő ének, valamint a farsangi szokásra vonatkozó már idézett Heves és Nógrád megyei adatok azt látszanak igazolni, hogy a remélés szokása nagyjából azonos (volt) a palóc területen, s a szokásszöveg is egy típushoz tartozik. Ez a szokásszöveg pedig nagy hasonlóságot mutat a korábban bemutatott kunmadarasi újévi köszöntő szövegével. Figyelemre méltó, hogy mindhárom

szövegváltozatban — a *hat ökörrel, hat lóval* motívum mellett — megtaláljuk a *kilenc borjas tehénnel* részletet, amellyel csakis ezeknél a szövegváltozatoknál találkozunk. A dunántúli regösénekekből ez a motívum hiányzik. A kunmadarasi újévköszöntés jellege is megegyezik a palóc farsangi szokás, remélés adománygyűjtő, köszöntő jellegével. Mindezek alapján azonos típusba sorolhatók. A kunmadarasi köszöntőnek eredetének száalai tehát a palóc területek felé vezetnek. Erre egyéb kulturális jelenségek is következtetni engednek.⁴⁰ Ezzel szemben viszont nem bukkanunk semmiféle település- vagy társadalomtörténeti nyomra, amely Kunmadaras és a palócok lakta nagyobb terület közötti erősebb kapcsolatra vonatkozna. A környező településeken (*Karcag, Tiszaórs, Nagyván*) élő katolikus lakosság ugyan a palócoknak tartható területről érkezett a XVIII. század folyamán mai lakóhelyére, de velük a ma is csaknem kizárólag református Kunmadarasnak semmiféle olyan kapcsolata nem volt, (elsősorban házassági kapcsolatra gondolok), amely a szokás átvételét megmagyarázná, ha egyáltalán átvételről beszélhetünk. Megemlítendő, hogy a Nagyvánt benépesítő katolikus lakosság a Jászsággal szomszédos Boconádról költözött mai lakóhelyére. A jász településeken pedig a XVIII. században valószínűsítettük a remélés szokását. A köszöntőnek kunmadarasi jelenlétével kapcsolatban az említett, környező katolikus települések valamiféle közvetítését kell feltételeznünk.⁴¹

3. A *bajmoki* (Bács-Bodrog m.) gyerekfarsangoló vagy disznótóri kántálóének kapcsolatát a regösénekekkel már Szendrey Zsigmond felvette.

Kéjen föl ma gazda!
szál az Isten házára sere-angyalává,
vetétt ásztálává,
Hej retye-rutya,
aszt is megengette a nagy uristenke,
hogy ide jöhettünk:
aggyon az uristen nyóc kis ökröt, két kisbérest,
árányustort a fölgyibe!⁴²

A farsangoló idézett szövegrésze “szó szerint megegyezik a dunántúli és a székely regösénekek megfelelő soraival, csakhogy itt ... Szent István szegény szolgája helyébe a 3 szent király tévedt s végül a '*rött ökör, régi törvény*': *hej retye-rutya*-vá értelmetlenedett. A bajmoki farsangoló tehát nyilván egy regösének elhomályosult töredéke.”⁴³ Ebből a szempontból értékelte Diószegi Vilmos is.⁴⁴ Valóban, ha a szokás egészét tekintem — mint ahogy Szendrey

Zsigmond is tette —, a bajmoki farsangi ének, disznótori kántáló szokás beletartozik vizsgálódásaink körébe.⁴⁵

A bajmoki énekkel kapcsolatban azonban ugyancsak felvetődik a kapcsolódás, az eredet kérdése. Bajmok a török hódoltság alatt elpusztult alföldi települések közé tartozik, amelynek területét a XVIII. század elején *Szabadkához* (ma Subotica, Jugoszlávia) csatolták. Szabadka városa királyi rendelet hatására 1785-ig betelepíti, benépesíti Bajmok pusztáját. Katolikus plébániáját, amelynek kegyura Szabadka városa volt, 1770-ben szervezték. Az 1900. évi népszámláláskor Bajmok 7588 lakosának majdnem a fele (3599) magyar volt, mellettük 1980 német és ugyanannyi bunyevác élt.⁴⁶ Sajnos, a magyar lakosság származását illetően alig tudunk valamit.⁴⁷ *Bácska* igen változatos településtörténete során bár tudunk dunántúli, valamint északi: palócföldi, járszági betelepülésről, Bajmok esetében azonban ez sajnos nem magyarázza meg a regös-nyomokat mutató farsangi ének eredetét.⁴⁸ Az idézett szövegrészlet a dunántúli variánsokhoz áll legközelebb. Feltehetően egy dunántúli eredetű népesség hagyományörzése állhat mögötte.

Megállapíthatjuk, hogy a *kunmadarasi újévköszöntő* a palócfölddel, a *nagykőrösi* és a *bajmoki szokás és ének* pedig a regösjáték dél-dunántúli szövegváltozataival mutat rokonságot. Ugyancsak a palócföldről származónak ítéelhetjük a napjainkra már eltűnt, de a XVIII. századi forrásokban még felbukkanó *járszági (kunszentmártoni?) remélés* szokását. A *reköl* szó kiskunhalasi előfordulása — szokásváltozat nékül — szintén a dunántúli részekkel egykor fenntartott kapcsolat emléke.⁴⁹ (2. térkép) Az ungi dallamváltozat megjelenését egyelőre nem tudom magyarázni, értelmezni.

Összefoglalóan megállapíthatom: valószínűnek látszik, hogy egykor az egész magyar nyelvterületen megtalálható volt egy nagyjából azonos télközeپی, termékenység, bőség és haszonvarázsló szokás, amely szoros rokonságban áll a környező népek hasonló szokásával is. Ez a szokás az évszázadok folyamán területenként eltérő irányban alakult, változott, s sajátosnak tekinthető típusok jöttek létre:

1. Legismertebb a Nyugat-Dunántúlon meglévő *regölés*.
2. Valamint a Székelyföld néhány pontján ismert hasonló szokás, s ennek egyfajta változata Erdély és Moldova különböző pontjain: a *hejgetés*.
3. A palócföldi *remélés* (farsangi játék) rokonítható az előző két típusal.

A regös hagyománykörbe sorolható szokások, jelenségek alföldi előfordulása újabb eredetűnek minősíthető, s eredetük a palócföldi remélésre, valamint a dunántúli regölésre vezethető vissza. Egy esetleges korábbi, regöléssel rokon alföldi szokásváltozat az Alföld eredeti népességének nagy-

arányú mozgása, valamint a Nagy Magyar Alföldet a XVIII-XIX. században ért nagy migráció, bevándorlás hatására megváltozhatott, eltűnhetett, ha egyáltalán létezett.

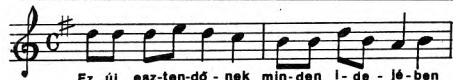
Rövid írásunk is alátámasztja a korábban már megfogalmazott igényt, hogy a regös hagyománykörbe sorolható jelenségek, szokásváltozatok után érdemes és szükséges Alföld-szerte, s Erdély-szerte kutatnunk, hiszen minden újabb adat közelebb visz a télközépi szokás nagyon összetett problematikájának tisztázásához.

JEGYZETEK

1. Pländer F.: *Göcsej ösmérete*. Tudományos Gyűjtemény 1838.
2. Törkös S.: *Regelés Zala megyében*. A magyar nyelvészet 1860.
3. Főleg Sebestyén Gy. nagyarányú gyűjtő és gyűjtésszervező munkája alapján. V.ö. Bartók B. — Kodály Z. (red.): *A magyar népzene tára* II. Budapest, 1953. 806.
3. Pl. Dömötör T.: *A népszokások költészete*. Budapest, 1974. 145., Szendrei J.: "Szent István szolgálói". Egy regös motívum német párhuzama. Ethnographia LXXXVI. (1974), Vargyas L.: *Francia párhuzam regösénekeinkhez*. Néprajzi Közlemények 3. 1957., Kallós Z.: *Hejgetés Moldvában*. Néprajzi Közlemények 3. 1958.
4. Kuhac X.F.: *A regös-énekek dallamairól*. Ethnographia XII. (1901), Szomjas-Schiffert Gy.: *Kalevala, regösének, "pávdallam"*. Ethnographia LXXVIII. (1967), Szendrei J.: *Zur Frage der Verbreitung der Regös-Melodien*. Studia Musicologica IX. (1967), Kerényi Gy.: *A regös ének magja*. In: Kodály Emlékkönyv. Budapest, 1953.
5. Diószegi V.: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest, 1958., Pais D.: *A magyar ősvallás nyelvi hitvilágának legfejlettebb rétege a nyelv és a folklór tükrében*. In: *Mítosz és történelem*. Előmunkálatok a Magyarorságra Néprajzához 3. Budapest, 1978., Bálint S.: *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest, 1973.
6. Pl. Dömötör T.: *Regelő hétfő*. Ethnographia LXIX. (1958), Pais D.: *Árpád- és Anjou-kori mulattatóink*. Kodály Emlékkönyv. Budapest, 1953.
7. Rajeczky B.: "Regélni". Néprajzi Közlemények, 4. 1959. újabban In: *Rajeczky Benjamin írásai*. Budapest, 1976.
8. Rajeczky B.: kifejezése op. cit.
9. Szinyei J.: *Magyar tájszótár I-II*. Budapest, 1897-1901., Pais D.: *A magyar ősvallás*. op. cit.
10. Ecsedi I.: *A kántálás Decemberben*. Népünk és Nyelvünk V. (1933)
11. *A hat ökörrel, hat lóval* motívummal csak Sebestyén Gy. összefoglalójában 4, a *szárnyas angyal* motívummal pedig 10 esetben találkozunk, kizárólag dunántúli regösénekek szövegében. V.ö. Sebestyén Gy.: *Regös énekek*. Budapest, 1902. 65, 119, 133, 293, bzw. 107, 142, 151, 167, 174, 195, 247, 258, 275, 305.
12. V.ö. Szendrei J.: "Szent István szolgálói" ...op. cit.
13. Rajeczky B.: op. cit., Paládi-Kovács A.: *Farsangi "remélés" Eger vidékén*. Ethnographia LXXIX. (1968), Schwalm E.: *Nagybőjti táplálkozás Észak-Heves megye palóc falvaiban*. In: *Az Egni Múzeum Évkönyve X*. (1972)
14. Ujváry Z.: *Gömöri népdalok és népballadák*. Miskolc, 1977.
15. Szendrey Zs.: *A regéléshez*. Ethnographia XXXVI. (1925)
16. Berze Nagy J.: *Baranyai magyar néphagyományok* I. Pécs, 1942. 3-15. 63-70, különösen

- pedig a 70. oldalon jegyzetben. A vízkereszt napi (január 6.) háromkirály-járás és a regölés összefonódásához, kontaminációjához lásd: Szendrey Zs.: op. cit., Dömötör T.: *Regelő hétfő* ...op. cit. 327-328. A farsangi énekek és a regösénekek kontaminációjához lásd: Bartók B. — Kodály Z. (red.): op. cit. 63-75.
- 16a. Barna G.: *Üngi névnapköszöntők*. Népi kultúra — népi társadalom XV. Budapest, 1990. 192, 195.
17. Lásd Bartók B. — Kodály Z. (red.): op. cit. 806. térkép.
18. Kriza J.: *Vadrózsák*. Kriza János székely népköltési gyűjteménye. Faragó József gondozásában. Bukarest, 1975. 472-473. Királyi P. *Regesek mondókája*. Ethnographia II. (1891)., Wichmann Gy.: *A moldvai csángószokásai*. Ethnographia XVIII. (1907), Kallós Z.: op. cit., Kallós Z.: *Hejgetés az erdélyi cigányok kántáló énekében*. Néprajzi Közlemények 3. (1958)
19. Lásd 18. jegyzet
20. Rajeczky B.: op. cit.
21. Paládi-Kovács A.: op. cit.
22. Schwalm E.: op. cit. 312.
23. Ujvári Z.: op. cit. 95-96.
24. Szendrey Zs.: op. cit., Diószegi V.: op. cit. 413, 427, 428.
25. Pais D.: *A magyar ősvallás ...* op. cit. 26.
26. Szinnyei J.: op. cit. II. 263.
27. Paládi-Kovács A.: op. cit. 241.
28. Paládi-Kovács A.: op. cit. 241. — gy. (I. Györffy): *Tobzódások tilalmazása a Jász-Kunságban 1799-ben*. Ethnographia XLVII. (1936) alapján.
29. Szabó L. szíves szóbeli közlése.
30. A két vidék kapcsolatához siehe: Szabó L. (red.) *Jászdózsa és a palócság*. Eger-Szolnok, 1973. Barna G.: *Jász és Palóc lakodalmi szokások összehasonlítása*. Studium V. (1974)
31. Lásd 16. jegyzet.
32. Részletes ismertetését lásd: Barna G.: *Hiedelmek és szokások Nagykőrösön*. Acta Musei de János Arany Nominati I. Nagykőrös, 1978. 433-498.
33. Novák L. szíves közlései
34. Erdélyi E.: *Nagykőrösi ragadványnevek a 17-20. századból*. Acta Musei de János Arany Nominati. Nagykőrös, 1978. 499-529.
35. Lásd Janó A. (szerk.): *Kiskunhalas*. Helytörténeti monográfia. Kiskunhalas, 1965., Tálasi I.: *Kiskunság*, Budapest, 1977. 38.
36. Amely mögött esetleg a szokás is meglehetett egykor. Lásd 35. valamint 25-26. jegyzet.
37. Lásd 7. 13. jegyzet.
38. Schwalm E.: op. cit. 312.
39. Ujváry Z.: op. cit. 581. 95-96.
40. Szabó L. — Csalog Zs. (szerk.): *Szolnok megye néprajzi atlasza* I. 1. Szolnok, 1974., a szokások területéről több példát hoz erre vonatkozóan a Hortobágy-vidék folklórtját feldolgozó tanulmányom. Barna G.: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*. Budapest, 1979. 166.
41. Az említett községek településtörténete jórészt feldolgozott. Lásd Tóth S.: *Vázlatok Török-szentmiklós múltjából. h. és é.n. (1975) 71-72*. Major J.: *Karcag településtörténete és a városkép alakulása*. In: Karcagi várostörténeti tanulmányok. Szerk: T. Bellon. Karcag, 1974. Tóth D.: *A hevesnagykunsági református egyházmegye múltja*. I. Debrecen, 1942., Soós I.: *Heves megye benépesülése a török hódoltság után*. Heves Megyei Füzetek, 3. Eger 1955.
42. Szendrey Zs.: op. cit. 63.
43. Szendrey Zs.: op. cit. 63.

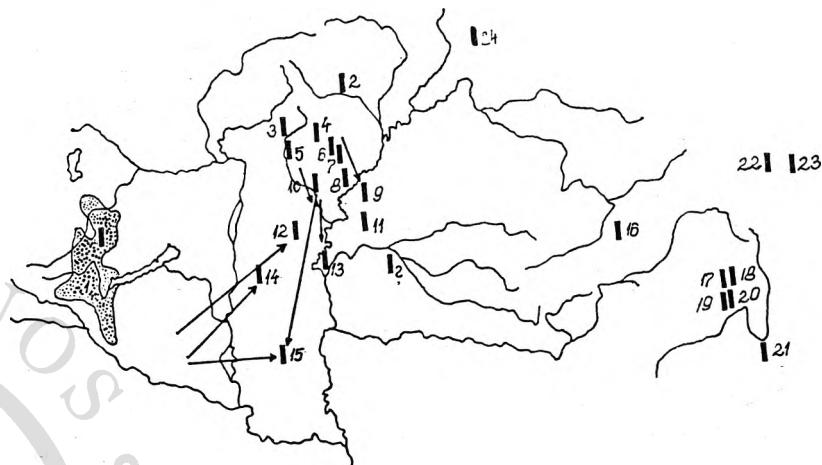
44. Diószegi V.: op. cit. 413.
45. Másutt a Dél-Alföldön regösének nyomokat a disznótori kántálásnál nem találunk. Lásd Felföldi L.: A Békés és Csongrád megyei disznótori szokások dramatikus mozzanatairól. Ethnographia LXXXV. (1974).
46. Borovszky S. (szerk.): Bács-Bodrog vármegye. I. Budapest, é.n. 55.
47. Elkerülte Bajmokat a nagyarányú szegedi kirajzás is, a községet nem sorolják a "szegedi nagytáj" települései közé. Lásd Bálint S.: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. I. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, 1976.
48. Borovszky S. (szerk.): op. cit. II. 172.
49. Csupán itt a jegyzetben említettem meg, hogy a Magyar Lányok c. újság 1938. évi újévi száma Békés megyei regösszövegeket közöl. *A magyar népzene tára*, Bartók B. — Kodály Z. (szerk.): op. cit. 1171., ezt hihetetlennek, félrevezetőnek tartja. A háromkirályok-járás szokásával kapcsolatban regösének-nyomok azonban mégsem egyedülállóak: lásd Szendrey Zs.: op. cit., ill. 16. jegyzet. A probléma megoldása további kutatásokat igényel. — Békés megye török uralom utáni településtörténete is igen változatos. Darvasi J. írásai alapján közismert Orosháza Tolna megyei eredet (lásd Darvas J.: *A legnagyobb magyar falu és Egy parasztszalád története c. könyve*), amelynek számos kulturális emléke is megőrződött pl. a táplálkozásban, jeles napi szokásban. Lásd Morvay J.: *Táplálkozás*. In: Orosháza története és néprajza. II. Szerk: Nagy Gy. *Orosháza*, 1965., Bálint S.: *Néphit*. In: Orosháza története és néprajza. II. Szerk.: Nagy Gy. *Orosháza*, 1965. — A Békés megyei adatot mégis kérdőjellel szerepeltetjük térképünkön.
- A tanulmány rövid német nyelvű változata megjelent: *Zur Frage der geographischen Verbreitung der Regös-Bräuche*. Műveltség és Hagomány XIX. Debrecen, 1979. 161-174.

Boldog üljestendőt kívánunk!

Kunmadaras, Szolnok m.1975 febr.1.
Szél Imre 52 éves ref. ács
Gy: Barna Gábor

1. térkép A regölés és a regöléssel rokon szokások elterjedése a magyar nyelvterületen.

I. *Nyugat-Magyarország*: Somogy, Zala, Vas, Sopron és Veszprém megyék

II. *Észak-Magyarország és a Magyar Alföld*: 2. Hét (v. Gömör m.), 3. Nagybárcány (Nógrád m.),

4. Egerbocs (Heves m.), 5. Pásztó (Heves m.), 6. Ostoros (v. Borsod m.), 7. Novaj (v. Borsod

m.), 8. Tiszanána (Heves m.), 9. Kunmadaras (Jász-Nagykun-Szolnok m.), 10. Jászság (Jász-

Nagykun-Szolnok m.), 11. Turkeve (Jász-Nagykun-Szolnok m.), 12. Nagykőrös (v. Pest-Pilis-

Solt-Kiskun m.), 13. Kunszentmárton (Jász-Nagykun-Szolnok m.), 14. Kiskunhalas (v.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun m.), 15. Bajmok (v. Bács-Bodrog m., ma Jugoszlávia)

III. *Erdély és Moldva* (Románia): 16. Válaszút (v. Kolozs m.), 17. Kénos (v. Udvarhely m.), 18.

Lókod (v. Udvarhely m.), 19. Bágy (v. Udvarhely m.), 20. Telekfalva (v. Udvarhely m.), 21.

Hétfalu (v. Brassó m.), 22. Lujzikalagor (Moldva), 23. Szabófalva (Moldva)

24. Szirénfalva (v. Ung. m., ma Csehszlovákia)

? Békés megye